

УДК 338.22.01+336.13(049.32)

О. Г. Білорус

академік НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ, Україна, o.bilorus@gmail.com

Г. О. П'ятаченко

кандидат економічних наук, професор, заслужений економіст України, почесний директор Науково-дослідного фінансового інституту ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна

ТЕОРИЯ И ПОЛИТИКА СТРУКТУРНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Oleh Bilorus

Dr. Sc. (Economics), Professor, Academician of the NAS of Ukraine, Emeritus of Science and Technology of Ukraine, SI "Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Science", Kyiv, Ukraine, o.bilorus@gmail.com

Grygorij Pjatachenko

Ph. D. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine

THEORY AND POLICY OF STRUCTURAL TRANSFORMATIONS

JEL classification: Y30.

О. Г. Белорус

академик НАН Украины, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, главный научный сотрудник ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", Киев, Украина

Г. А. Пятаченко

кандидат экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, почетный директор Научно-исследовательского финансового института ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

ТЕОРИЯ И ПОЛИТИКА СТРУКТУРНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Після проголошення незалежності України минуло чверть століття. Сімнадцять років цього періоду припало на XXI ст. Це були непрості роки і для України, і для світової економіки, позначені як успіхами, новими соціальними, економічними, науково-технічними досягненнями, так і всеохоплюючою фінансовою кризою 2008–2009 рр., борговою кризою в багатьох європейських країнах, політичними й економічними шоками на пострадянському просторі, регіональними конфліктами та перетворенням тероризму на фундаментальну загрозу цивілізації. Порушена проблематика та високий теоретико-методологічний рівень її дослідження підтверджують актуальність рецензованої монографії¹ в сучасних умовах. Автору вдалося органічно поєд-

¹ Гасанов С. С. Структурні трансформації економіки і державні фінанси: проблеми методології, теорії, економічної політики: монографія. Київ: ДННУ "Акад. фін. управління", 2012. 352 с.

нати глибину власного політекономічного погляду на концептуальні засади структурних трансформацій економіки та державних фінансів із фаховим розумінням складних і неоднозначних процесів формування економічної політики, прийняття макроуправлінських рішень у сфері державних фінансів.

Науковець чітко окреслив цілі та напрями своєї роботи: розроблення методологічних засад дослідження структурних змін в економічній системі та їхнього впливу на функціонування державних фінансів; обґрунтування структурної політики для умов трансформаційного процесу загалом, виходячи з теоретичних моделей структурної політики та державних фінансів, їх використання як можливих альтернативних принципів розв'язання проблем структурної стійкості економіки й державних фінансів у середньо- і довгостроковому періодах; аналіз взаємозв'язків структурної та фіскальної політик із залученням міжкраїнних порівняльних даних про структурні зміни, зокрема у сфері державних фінансів; визначення (на підставі проведеного теоретичного й емпіричного аналізу) напрямів подальшого дослідження конкретних структурних проблем, що мають особливе значення для національної економіки та державних фінансів України, обґрунтування відповідних рекомендацій.

Вихідним методологічним пунктом розгортання логіки дослідження є аналіз як еволюційних, так й інституціонально-інноваційних змін, що відбуваються в структурі економічної діяльності (с. 13–33). Слід погодитися з тим, що виняткове значення для розуміння економічної системи та ендогенних чинників її трансформаційних процесів має фіксація певної історичної форми багатства. Категорія “багатство” була однією з первинних, базових категорій політичної економії протягом усієї історії її розвитку. На думку автора, тривала відсутність помітного прогресу політекономії як науки в цілому пояснюється стагнацією методологічних підходів та догматизацією концепції багатства у тому вигляді, в якому вона склалась ще у XVIII – середині XIX ст. Наголошено, що *саме зміна концепції багатства є парадигмальною умовою оновлення політичної економії як науки. З історично конкретними формами багатства нерозривно пов'язані й такі категорії, як “продуктивна” та “непродуктивна” праця. Поняття продуктивної праці дає можливість досліджувати працю в її певній інституціонально-організованій формі, а не як простий процес використання ресурсів для задоволення потреб. Стверджується, що історична визначеність форм праці та багатства, потреб і мотивів діяльності індивіда як суб'єкта праці та господарювання концентровано відображається й синтезується в інституціональних типах продукування багатства. Автор вважає, що місія розвинутих соціально-ринкових економік полягає у формуванні якісно нового інституціонального типу продукування багатства, в якому матеріальне та інтелектуальне виробництво поступово інтегруються в єдине ціле, а багатство виступає у формі розвинутих здібностей до творчої, інтелектуальної, наукової праці та глобального інтелектуального (знаннєвого) капіталу.* Саме в цьому – справжній зміст подальшої трансформації ринкової економічної системи (с. 17–20).

Безсумнівною науковою новизною монографії є авторське тлумачення праці як економічного та неекономічного блага (с. 33–54). Учений доводить,

що є достатні підстави повернути термін “потреба в праці” до кола понять, *необхідних для дослідження змін у структурі економічної діяльності*. Це можливо, якщо розглядати працю як *певне благо, що може набувати економічної форми і втрачати її*. “...Суб’єкт не може байдуже ставитися до властивостей праці. Він змушений *давати їм оцінку*. При цьому така оцінка дається цілком раціонально, а саме з погляду того, *який внесок у добробут* можуть забезпечити (за конкретних умов) ті чи інші властивості праці. Таким чином виникає *стійке ставлення суб’єкта до властивостей конкретного виду праці*, але не до праці як діяльності взагалі” (с. 34). Подібне *зацікавлене й раціональне ставлення* автор називає *потребою у праці*. Ті властивості праці, якими суб’єкт розпоряджається, завжди обмежені й ніколи не відповідають повністю (ні кількісно, ні якісно) особистим потребам у них. Іншими словами, властивості конкретного виду праці, якими реально володіє й може розпоряджатися суб’єкт, *є дефіцитними*, мають корисність для людини, роблячи певний внесок у її добробут, і тому *є економічним благом* (с. 35). Концепція праці як економічного блага дає змогу остаточно позбутися теоретичної омани щодо ринкової “купівлі-продажу” робочої сили. Підтримуємо висновок автора про те, що трактування робочої сили як власності, а праці як економічного блага допомагає побачити поступову трансформацію розвинених здібностей до складної, інтелектуально насиченої праці в капітал, а заробітної плати – у різновид доходу від капіталу. Освітня та наукова діяльність зумовлює якісні зрушення в структурі сучасної економічної діяльності, у системі факторів економічного зростання і національного багатства. Конкурентоспроможність національної економіки в новому й не завжди дружньому глобальному середовищі дедалі більше залежатиме від розвитку та можливостей реалізації унікальних здібностей до творчої, високоінтелектуальної праці, *якості людського й інтелектуального капіталу* країни.

Оригінальним є чітке відокремлення понять господарських та економічних систем і, відповідно, особливостей їх структурних трансформацій у певному інституціональному середовищі за умов взаємодії процесів як рутинізації, так й інноватизації (с. 54–71). Національні господарські системи, для яких досягнення певного результату, незважаючи на витрати, було головним завданням, не витримали еволюційного добору і зникли. Вони не змогли стати економічними системами. Автор вважає, що економічною системою є тільки ринкова економіка, що реально існує як інтегрована сукупність національних економічних систем. Тому теорія еволюції економічних систем – це теорія еволюції ринкової економіки як такої сукупності. На перший план при цьому виходить *спонтанна зміна системи внаслідок внутрішніх сил пристосування до навколишнього середовища*. Структурна трансформація економічних систем – внутрішній складовий процес їхньої загальної еволюції. Обґрунтовано висновок про те, що аналіз структурних та інституційних змін – основні напрями формування загальної теорії економічної еволюції і трансформації. Головною особливістю трансформаційних процесів *є поєднання механізмів спонтанної адаптації з механізмами економічної політики* (с. 58–59). Кожна економічна система – господарська, але не

кожна господарська система може стати *економічною*, тобто такою, що функціонує *ефективно*. Ефективність – родова ознака економічності певної господарської системи (с. 66). Аналіз структурних трансформацій господарських та економічних систем дав змогу сформулювати чіткі підходи до *розроблення критеріїв завершення перехідного періоду*. Погоджуємось, що глибока й гостра *інституціональна криза* – ключова особливість поточного етапу перехідного періоду в Україні. Головна функція економічної політики за таких обставин – подолання господарського безладу, формування інституціональних умов для розвитку реальних, а не імітованих ринкових форм, організація переходу до нового господарського порядку.

У монографії всебічно досліджено реальні суперечності так званої транзитивної економіки пострадянського типу. Автор ставить запитання: до якої моделі економіки тяжіє Україна? І дає відповідь: “теоретично – до соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу. Практично – до моделі державно-номенклатурно-контрольованого і олігархічно організованого ринку. За природою це квазіринок” (с. 92). Вперше систематизовано та чітко сформульовано ознаки квазіринкової економіки.

Структурна політика в умовах транзитивної економіки та інституціональної невизначеності трактується насамперед як *системна структурно-інституціональна політика*, спрямована на утвердження ринкового механізму економічної координації, що відрізняє таку її дефініцію від класичного тлумачення як наслідку провалів ринку. Розкрито основні теоретичні проблеми структурної політики, концептуальні взаємозв'язки її цілей, інституціональні та фінансові обмеження структурних реформ (с. 94–159). Логічним є перехід до актуальної проблематики державних фінансів в умовах структурних змін: реалізації бюджетної політики структурно-адапційних змін; стійкості державних фінансів як структурної та фіскальної проблеми; фіскальних ризиків і запровадження фіскальних правил; фінансової стабільності, фіскальної консолідації й удосконалення управління державними фінансами (с. 159–264). При висвітленні кожного з цих питань відчувається фаховий підхід як до аналізу, так і до обґрунтування відповідних практичних рекомендацій. У цьому контексті доцільно відзначити активну особисту участь автора протягом багатьох років у розробленні теорії та поліпшенні практики управління державними фінансами в Україні. Пропозиції, висновки та рекомендації, викладені в монографії, отримали реальне впровадження в положеннях Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки, ухваленої рішенням уряду.

Особливістю монографії є те, що структурні зміни економіки, структурна політика та управління державними фінансами розглядаються в єдності політекономічного, структурно-інституціонального та структурно-функціонального аспектів з урахуванням як глобальних трансформаційних процесів, так і специфічних ознак сучасних транзитивних економік.

Рецензована монографія є плідним внеском у розвиток як економічної теорії, так і вітчизняної фінансової науки.